

MED DVEMA OGNJEMA: KJE STOJI VEJICA V SLOVENSKIH GIMNAZIJAH?

Damjan Popič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Nataša Logar

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

UDK 371.214:373.5.016:811.163.635

V prispevku obravnavamo vejico v aktualnem učnem načrtu za gimnazije in to mesto sopostavljamo empirični raziskavi o poznavanju pravil za stavo vejice med slovenskimi dijaki ter izkušnjam in mnenjem srednješolskih učiteljev slovenščine o vlogi zadevnih pravopisnih pravil v pedagoškem procesu.

vejica, predmet Slovenščina, gimnazija, učni načrt, anketa

The paper deals with the role of the comma in the secondary school curriculum. This is contrasted with the survey of comma placement among Slovene secondary school pupils, as well as experiences and opinions of secondary school teachers of Slovene with regard to these rules.

comma, Slovene, secondary school, curriculum, survey

1 Uvod

Vejica je slovensko ločilo *par excellence*. Pri vseh, ki se jih slovenščina tako ali drugače tiče, velja za preizkusni kamen jezikovne kultiviranosti. To nazorno kaže tudi nedavna izjava varuha pravic gledalcev Lada Ambrožiča v oddaji, posvečeni rabi slovenskega jezika (Polnočni klub, 6. 2. 2015):

Dobivam veliko pripomb gledalcev, poslušalcev itn. [...] Vsa ta sporočila so napisana zelo slabo. Mogoče v petih procentih nimam pripomb. Ljudje ne obvladajo ločil, ne vedo, kje je vejica.

Tega, da so pravila o stavi vejice zapletena, ne kaže le splošno mnenje o (lastnem) pomanjkljivem vejičnem znanju skoraj vseh v slovenščini pišočih (gl. npr. Gradišnik 1957: 44), temveč tudi obsežnost obravnave tega ločila v jezikovnih priročnikih, svetovalnicah, na forumih ipd. mestih, na katerih skušajo avtorji odgovore na vejične zadrege podati na poljudnejši način, kot to uspeva slovenski kodifikaciji. Prevelika zapletenost pravil za stavo vejice pa ni značilna zgolj za trenutni jezikovni predpis (prim. Korošec 2003), temveč tudi za kodifikacijske dejavnosti v preteklosti – prim. npr. Gradišnik (1957: 44): »Z vejicami so težave. Malokdo, tudi med pisatelji le ta ali oni, jih zna staviti tako, da bi ustregel vsaj večini pravil v Slovenskem pravopisu.« Da

gre še vedno za ločilo, s katerim imajo največ težav tako poklicni pisci kot šolarji, so v novjšem času potrdile tudi empirične raziskave (Rozman idr. 2012; Kosem idr. 2012; Popič 2014).

V prispevku bomo skušali težave z vejico osvetliti tam, kjer bi te že morale biti rešene – v šolstvu oz. natančneje: v srednješolskem izobraževanju. Pregledali smo veljavni učni načrt, nato pa se z dvema anketnima vprašalnikoma obrnili na (a) srednješolske učitelje slovenščine in (b) dijake slovenskih gimnazij. Prvim smo predvsem želeli dati priložnost, da sami povedo, kako obravnavo vejice vključujejo v svoje delo in ali bi v zvezi s tem kaj spremenili, če bi jim učni načrt to dopuščal; pri drugi skupini pa smo na primerih preverjali vejično znanje ter jih povprašali po nekaj osnovnih značilnostih in preferencah, vezanih na vejico in pouk slovenščine na splošno. V predstavljenem delu raziskave¹ smo iskali odgovore na naslednja vprašanja:

a)

- V kolikšnem obsegu učitelji vključujejo obravnavo vejice v pouk slovenščine?
- Na kakšnem gradivu poučujejo stavo vejice?
- Kako zahtevna so po njihovem mnenju pravila o stavi vejice za dijake?

b)

- Kakšen odnos imajo dijaki do pouka slovenščine v srednji šoli?
- Kako ocenjujejo razmerje med poukom književnosti in jezikovnim poukom?
- Ali se pri stavljenju vejic opirajo na pravila ali občutek ter kako se jim izbrana taktika obnese pri šolskih esejih?

2 Vejica v učnem načrtu in katalogu znanj predmeta Slovenščina v srednjih šolah

Zadnji učni načrt za obvezni gimnazijski predmet Slovenščina je bil sprejet leta 2008 (Poznanovič Jezeršek idr. 2008).² V njem je med splošnimi cilji jezikovnega pouka slovenščine tudi tvorjenje učinkovitih, razumljivih, ustreznih in jezikovno pravih ustnih ter pisnih besedil in spoznavanje sistemskih zakonitosti slovenskega knjižnega jezika (prav tam: 6–7). Najbolj izrecno je vejična tema povezana z razvijanjem pravopisnih zmožnosti, o katerih gimnazijski učni načrt določa naslednje (prav tam: 14):

Dijaki/dijakinje razvijajo pravopisno zmožnost tako, da

- v 1., 2. in 3. letniku sistematično spoznavajo, nadgrajujejo in utrjujejo pravila
 - o zapisovanju glasov,
 - o deljenju besed,
 - o pisanju prevzetih besed,
 - o pisanju skupaj, narazen ali z vezajem,
 - o rabi velike začetnice in
 - o rabi ločil;

¹ Zaradi omejenega obsega besedila so rezultati preostalega dela raziskave v pripravi za objavo drugje.

² Iz obravnave izpuščamo učne načrte za dvojezične programe in programe, v katerih je slovenščina drugi jezik.

- prepoznavajo pravopisne napake v svojih in tujih besedilih, jih odpravljajo in utemeljujejo svoje popravke;
- med pisanjem upoštevajo pravopisna pravila.

Navedeno se kot dosežek meri tako, da dijak/dijakinja (prav tam: 36):

- tvori pravopisno pravilna enogovorna in dvogovorna besedila;
- zapiše dano besedo/poved, opiše njen zapis in ga utemelji z navajanjem pravila;
- navede določeno pravopisno pravilo in ga ponazori s svojim zgledom.

Skoraj povsem enaka so tudi določila *Kataloga znanj za srednje strokovno izobraževanje za slovenščino* (Hedžet Krkač idr. 2010 6–7, 9).

Učni načrt torej (izjemno jedrnato, zlasti v razmerju do segmentacije in opisa književnih vsebin) prejucicira, da dijaki med ucnim procesom spoznajo pravopisna pravila, jih znajo uporabiti in tudi navesti. Tako v ucnem nacrtu za gimnazije kot v katalogu znanj za srednje šole je usvajanje pravil o stavi vejice povezano tudi z drugimi vsebinami jezikovnega pouka, vendarle pa je opazno, da za razliko od ucnega nacrtu za pouk slovenščine v osnovnih šolah (Poznanovič Jezeršek idr. 2011) vejica tu ni nikjer posebej izpostavljena (prim. osnovnošolski načrt na straneh 12–13, 29 in 51). To je mogoče razumeti bodisi kot predpostavko, da je vejica dovolj izpostavljeno obravnavana in posledično utrjena že v osnovni šoli, bodisi (ali: in hkrati) kot predpostavko, da je bolj (ali manj) obširna obravnava vejice v srednji šoli pač prepuščena presoji učiteljev.

Empirične analize sklepa, da je vejica v osnovni šoli dobro utrjena, ne potrjujejo, obenem pa porajajo tudi dvom v to, da je pri srednješolskem pouku slovenščine vejica obravnavana dovolj obširno, saj imajo srednješolci s tem ločilom hude težave (prim. Kosem idr. 2012: 46):

Učenci imajo zdaleč največ težav pri rabi vejice med priredji in odvisniki (nekaj več kot 58 % analiziranih zgledov) ter stavčnimi členi (16 %), precej preglavic jim povzročajo tudi večbesedni kontektorji (sic) (8 %) – rezultati namreč kažejo, da pogosto ne vedo, kje stoji vejica. Raba vejice je razmeroma problematična tudi pri primerjavah in prislovnih določilih načina, ki jih uvaja veznik kot, pristavkih, pastavkih, vrivkih in priredno zloženih besedah oz. besednih zvezah, pogosto jo pozabljajo za odvisniki, vrinjenimi sredi povedi, in jo po nepotrebem dodajajo v priredno zloženih odvisnikih.

Obenem lahko iz zadnjega letnega poročila o splošni maturi (Zmazek idr. 2014: 35) ugotovimo, da »iz leta v leto uspeh pri slovenščini konstantno pada, to pa je posledica predvsem zniževanja zmožnosti tvorjenja jezikovno in pravopisno pravilnega besedila«, obenem pa je dejstvo tudi, da se »[u]speh obeh izpitnih pol (IP 1 in IP 2) [...] iz leta v leto znižuje« (prav tam: 36). Pri reševanju nastale težave je po mnenju državne predmetne komisije za splošno maturo »[o]dločilno vprašanje [...], ali je naloga splošne mature, da opozarja na posamezne primanjkljaje v znanju dijakov, ali pa bo morala popustiti trendom slabše pismenosti, ki se kažejo predvsem pri zahtevnejših nalogah in besedilih« (prav tam).

3 Anketna raziskava

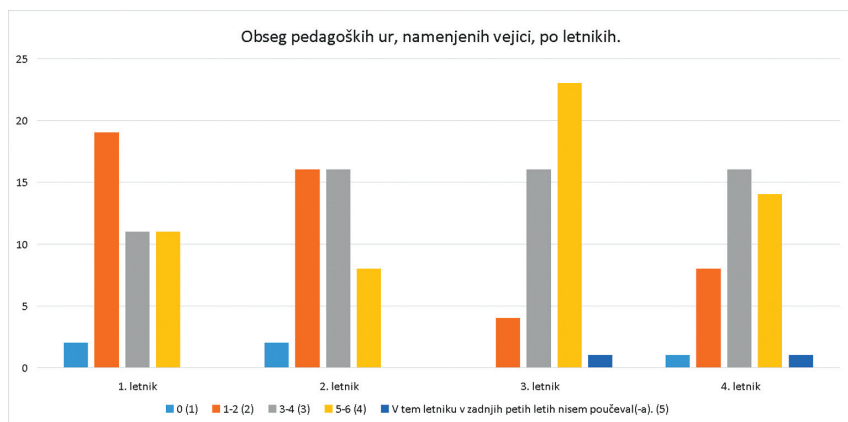
Anketna raziskava je potekala od 26. 11. 2014 do 26. 3. 2015. Obe anketi sta bili spletni in posredovani anketirancem prek različnih kanalov z odprtim vabilom, zato števila vseh nagovorjenih ni mogoče podati.

3.1 Rezultati učiteljske ankete

Učiteljsko anketo je v celoti izpolnilo 46, delno pa 21 anketirancev (skupaj 67 srednješolskih učiteljev). Anketirani učitelji v povprečju slovenščino poučujejo 18 let, in to v skoraj vseh slovenskih statističnih regijah (z največjim, tretjinskim deležem osrednjeslovenske) ter skoraj vsi v različnih letnikih. Dve tretjini učiteljev slovenščino uči v šoli z gimnazijskim programom, drugi učijo v šoli z negimnazijskim ali kombiniranim programom.

3.1.1

Odgovore na vprašanje o obsegu ur, ki jih učitelji namenjajo vejici, kaže Slika 1.

Slika 1: Deleži odgovorov učiteljev na izhodišče: *V zadnjih petih letih sem v posameznem letniku vejici namenil(-a) približno naslednji obseg pedagoških ur*

Učitelji največji obseg ur vejici namenijo v tretjem in četrtem letniku (približno 5 ur), v prvih dveh letnikih pa približno 3 ure. Po posameznih letnikih so razlike med učitelji dokajšnje: tako npr. v prvem letniku 44 % učiteljev vejico obravnava v obsegu 1–2 uri, 26 % učiteljev pa v obsegu 5–6 ur, v drugem letniku 38 % učiteljev vejico obravnava v obsegu 1–2 uri, 19 % pa v obsegu 5–6 ur. Na predstavljeno razporeditev najverjetneje vpliva predvsem dejstvo, da se široko uporabljani učbeniški komplet *Na pragu besedila 1–4* tematiki v največjem obsegu posveča v tretjem letniku.

3.1.2 Dalje je večina učiteljev odgovorila, da za obravnavo vejice pripravljajo dodatno gradivo, ki so ga večinoma opisali kot dodatne vaje, pogosto s primeri iz dijaških nalog, avtentičnimi primeri od drugod in nalogami za utrditev težjih vejicnih mest (zapleteno zložene povedi, sestavljene vezniške besede, polstavek, pristavek ipd.).

3.1.3 Učiteljsko mnenje o zahtevnosti trenutnih pravopisnih pravil za njihove dijake smo skušali ujeti s tremi trditvami:

- a) Osnovna pravila za večino naših dijakov niso zahtevna in zanje ne potrebujejo veliko vaj. Vejice po teh pravilih potem tudi skoraj dosledno pišejo v svojih besedilih.
- b) Že osnovna pravila moram za večino naših dijakov ponazoriti z več vajami in jih utrjevati dalj časa. Dijaki jih v svojih besedilih le delno upoštevajo, zato moram take vejice še večkrat popravljati.
- c) Osnovna pravila za večino naših dijakov niso niti zelo zahtevna niti lahka. Z manjšim številom vaj jih večina usvoji do te mere, da jih v svojih besedilih pišejo dokaj dobro.

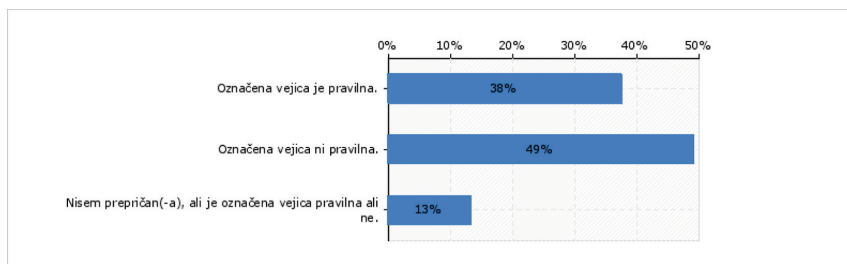
V celoti ali v glavnem sta se dve tretjini učiteljev strinjali s trditvijo (b), 30 % se jih je strinjalo s trditvijo (c), le eden je izbral prvo trditev. Seveda je razumevanje tega, kaj so »osnovna pravila«, relativno, vendarle pa večinski delež pri trditvi (b) na splošno potrjuje dokajšnjo zahtevnost vejičnih pravil – potreba po utrjevanju in ponavljanju se je pokazala že pri tistih pravilih, ki sodijo po mnenju vsakega posameznega učitelja med »osnovna« (spraševali smo jih sicer tudi o zahtevnejših pravilih in ugotovili, da vsak drugi učitelj ocenjuje, da so ta za njegove dijake pretežka).

3.2 Rezultati dijaške ankete

Dijaško anketo je v celoti izpolnilo 199, delno izpolnilo pa še 72 dijakov (skupaj 271), večinoma iz drugega, tretjega in četrtega letnika. Z izjemo manjšega števila (7 %) vsi obiskujejo srednjo šolo z gimnazijskim programom. Največ dijakov (111; 41 %) je imelo leto prej, tj. v šolskem letu 2013/14, pri slovenščini zaključeno oceno 4, 79 dijakov (29 %) oceno 3, 53 dijakov (20 %) oceno 5, 15 dijakov oz. 6 % pa oceno 2.

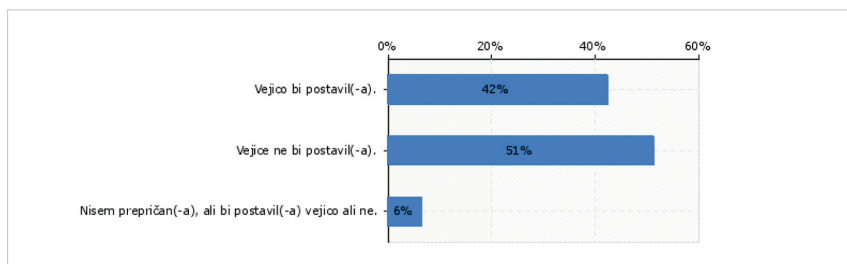
V anketi sta demografskemu delu sledila še dva. Najprej (I.) smo dijake vprašali o njihovem odnosu do predmeta Slovenščina; o tem, česa je po njihovem občutku pri slovenščini več: književnosti ali jezikovnega pouka; kako pogosto vejico postavljajo po občutku in koliko vejičnih napak napravijo v eseju. Nato (II.) pa smo jih postavili še pred preizkus, v katerem so se pri danih povedih morali odločiti bodisi o tem, ali je označena vejica stavljena pravilno ali ne (gl. primer na Sliki 2), bodisi o tem, ali bi na označeno mesto vejico postavili ali ne (gl. primer na Sliki 3), pri čemer smo jih prosili, naj vejico potrdijo kot pravilno ali jo postavijo le, ko so o njeni pravilnosti prepričani.

Prodajalno lahko obiščete tudi ob nedeljah(,) in sicer od 14. do 17. ure. (n = 240)

Slika 2: Primer povedi in deleži odgovorov dijakov na vprašanje o pravilni stavi vejice v njej

Storili bomo ___ kot določa zakon. (n = 203)

Slika 3: Primer povedi in deleži odgovorov dijakov na vprašanje, ali bi na označeno mesto v njej postavili vejico

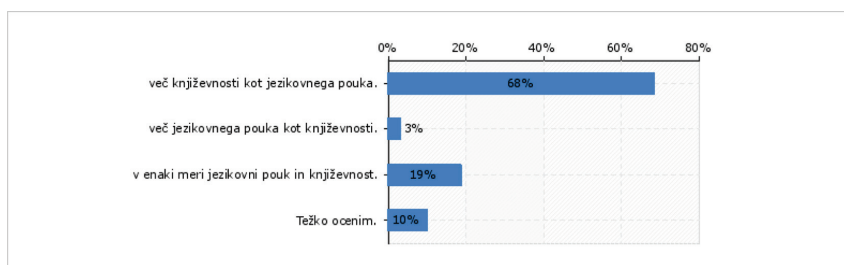
Kot je bilo napovedano, se bomo tu osredotočili predvsem na I. del anketnega vprašalnika, tj. na odgovore dijakov o odnosu do predmeta Slovenščina; na njihovo oceno razmerja med obsegom književnih in jezikovnih ur; ter na strategijo pisanja vejice in uspešnost njene stave v esejih.³

3.2.1 Dijaki imajo do predmeta Slovenščina v gimnaziji razmeroma neodklonilen odnos – od 267 vprašanih jih 30 (11 %) predmeta ne mara, medtem ko imajo 104 dijaki (38 %) do slovenščine pozitiven odnos; največ, skoraj polovica dijakov (129 oz. 48 %), pa do slovenščine v šoli nima niti zelo pozitivnega niti zelo negativnega odnosa.

3.2.2 Kot kaže Slika 4, velika večina dijakov meni, da so pri pouku slovenščine deležni več književnih vsebin kot jezikovnosistemskih, medtem ko je anketiranih, ki menijo ravno nasprotno, zgolj 8 (3 %). Slaba petina dijakov (19 %) meni, da sta jezikovni pouk in književnost zastopana v enaki meri, 10 % pa se jih je ocene vzdržalo.

³ Na podlagi II. dela ankete lahko sicer o jezikovni zmožnosti anketiranih dijakov pri stavi vejice izpostavimo dvoje: dijaki pri osnovnejših strukturah (preprosto zložene povedi z enim odvisnikom, vrinjeni stavki ipd.) vejice stavijo precej pravilno in suvereno, ob kompleksnejših strukturah (ki same po sebi niso nujno kompleksnejše, temveč je kompleksnejši jezikovni predpis, ki jih ureja) pa je opazna znatna stiska.

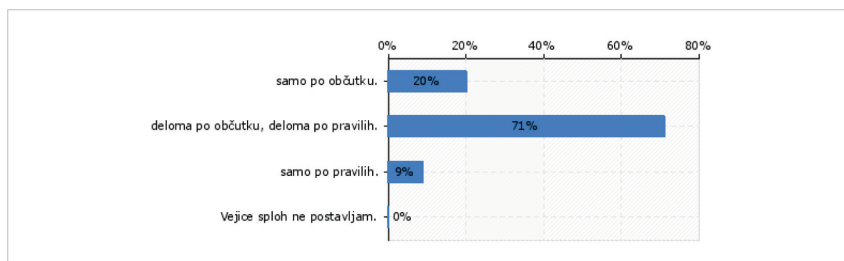
Ocenjujem, da imamo v srednji šoli pri predmetu Slovenščina ... (n = 263)

Slika 4: Deleži odgovorov dijakov na vprašanje o obsegu jezikovnih in književnih vsebin pri predmetu Slovenščina

3.2.3 Ko pišejo uradno besedilo, se večina (71 %) anketiranih dijakov pri stavi vejice ravna deloma po občutku, deloma po pravilih, 20 % se jih ravna samo po občutku, le slaba desetina pa zgolj po pravilih, kot lahko vidimo na Sliki 5:

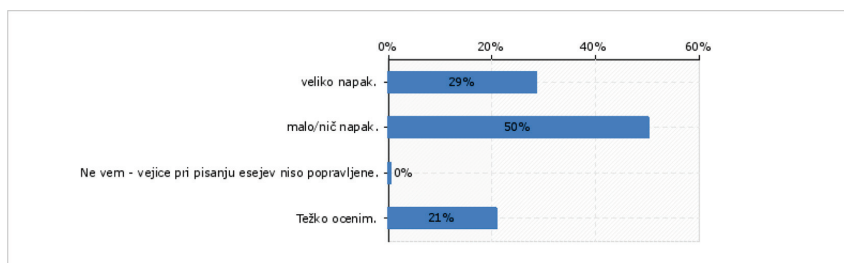
Ko pišem uradno besedilo (npr. življenjepis, seminarsko nalogo), vejico postavljam ... (n = 259)

Slika 5: Deleži odgovorov dijakov na vprašanje o sledenju občutku oz. pravilom pri stavi vejice

3.2.4 Na vprašanje o številu napak pri vejici v eseju je polovica dijakov odgovorila, da jih napravijo malo ali celo nič; nadaljnjih 29 % jih je odgovorilo, da napravijo veliko napak, preostali pa so se ocene vzdržali oz. je niso mogli podati (Slika 6).

Pri pisanju esejev v slovenščini pri stavi vejice napravim ... (n = 259)

Slika 6: Deleži odgovorov dijakov na vprašanje o številu napak pri stavi vejice v esejih

4 Razprava

V letih 2010–2013 je na Zavodu RS za šolstvo potekal projekt Posodobitev kurikularnega procesa na osnovnih šolah in gimnazijah, o čemer je poročilo za slovenščino pripravila Poznanovič Jezeršek (2013). Avtorica med drugim ugotavlja, da so učitelji slovenščine pri učnem načrtu za gimnazije zadovoljni z nerazporejenostjo ciljev in vsebin po letnikih, ker jim to omogoča več avtonomije pri načrtovanju ter izvajanju učnega procesa (prav tam: 98), da pa je učni načrt preobsežen in preveč predpisan (prav tam: 99). Ko smo učitelje v naši anketi npr. vprašali, ali bi vejici namenili več pedagoških ur, če bi jim učni načrt to dopuščal, jih je polovica odgovorila pozitivno; na dodatno vprašanje, ali bi spremenili učni načrt slovenščine tako, da bi bil poudarek na pravopisni zmožnosti večji, pa je pritrdilno odgovorilo kar 68 % anketiranih. Zdi se torej, da imajo srednješolski učitelji slovenščine kljub poznavanju šibkih mest pravopisnega pouka (pa gotovo tudi ugotovitev maturitetne komisije, raziskave PISA, splošnega slabega mnenja o rabi vejice ipd.) predvsem z več strani zvezane roke: po eni strani s šolskopredpisnimi dokumenti (ki jim sledijo tudi učbeniki), po drugi strani pa s strani veljavne, za njihove dijake (in še marsikoga) prezahtevne kodifikacije (Slovenski pravopis 2001).

Zaznava večine dijakov (v vzorcu so bili v glavnem dijaki, ki so imeli pri slovenščini oceno 4 ali 5), da pri pouku slovenskega jezika – do katerega ima večina povsem nevtralen odnos – obravnavajo več književnih kot jezikovnih vsebin, je presenetljiva. Objektivni podatek bi seveda morali pridobiti v dnevniških vpisih, vendarle pa anketna ugotovitev potrjuje, da dijaki s slovničnimi in pravopisnimi vsebinami niso preobremenjeni. Dejstvo, da vejice le v manjši meri postavljajo po pravilih, da pa hkrati polovica v svojih esejih zazna le malo vejičnih napak, potrujeta že omenjeno zapletenost pravil in premajhen obseg njihove obravnave. Majhno število napak je mogoče pojasniti še z dvojim: bodisi se učitelji pri popravljanju esejev ne osredotočajo v polni meri na njihovo pravopisno podobo ali pa ocena dijakov temelji na ne(samo)kritični samoumevnosti lastnih vejičnih težav.

Ko se torej vejično znanje meri kot dosežek na način, kot ga določa učni načrt (gl. zgoraj), nas dobre šolske ocene dijakov ne smejo presenetiti. Se pravi: učitelji poučujejo in merijo skladno z učnim načrtom, dijaki pa pridejo »skozi« ta sistem dokaj uspešno. Vprašanje je torej, kako preseči stanje, kakršnega je opisala ena od anketirank in se zdi, da odraža tudi mnenje univerzitetnih učiteljev ter delodajalcev, ki med uspešnimi maturanti pričakujejo dobre pisce: »Dijaki poznajo pravila o stavi vejice, vendar jih ne upoštevajo in večinsko *ne zmorejo prenesti v svoja besedila*« (poudarila avtorja). Rešitve bi bilo smiselno zastaviti vsaj na dveh mestih: pri ponovnem pretresu ciljev in vsebin učnih načrtov ter katalogov znanj in s posledično pripravo novih učbenikov (ne seveda samo zaradi vejice) ter pri poenostavitvi pravopisnih pravil, ki so v trenutni dikciji nerazumljiva ter v več delih glede na sodobni jezikovni sistem in rabo neustrezna.

Literatura

- GRADIŠNIK, Janez, 1957: Premalo vejic in preveč. *Jezik in slovstvo* 3/1. 44–45.
- HEDŽET KRKAČ, Mira idr., 2010: *Srednje strokovno izobraževanje: Katalog znanj – Slovenščina*. <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/Ssi/KZ-IK/katalog.htm>
- KOROŠEC, Tomo, 2003: K pravilom za skladijsko vejico v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 247–266.
- KOSEM, Iztok, STRITAR, Mojca, MOŽE, Sara, ZWITTER VITEZ, Ana, ARHAR HOLDT, Špela, ROZMAN, Tadeja, 2012: *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- Polnočni klub, 6. 2. 2015: *Kam greš, slovenščina?* <http://4d.rtvsl.si/arhiv/polnocni-klub/174318566>
- POPIČ, Damjan, 2014: *Korpusnojezikoslovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2008: *Učni načrt: Slovenščina – gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca idr., 2011: *Učni načrt: Slovenščina – osnovna šola*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf
- POZNANOVIČ JEZERŠEK, Mojca, 2013: O posodobitvah učnega načrta za predmet Slovenščina v gimnazijah po koncu štiriletnega uvajanja. Saša Premk (ur.): *Posodobitev kurikularnega procesa na osnovnih šolah in gimnazijah, Sklop: Posodobitev pouka na osnovnih šolah in gimnazijah: Prispevki zaključne konference*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. 97–100. http://www.zrss.si/pdf/050713085135_zbornik_zakljucne_konference_posodobitev_pouka_o%C5%A1_in_gimn.pdf
- ROZMAN, Tadeja, KRAPŠ VODOPIVEC, Irena, STRITAR, Mojca, KOSEM, Iztok: *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko.
- ZMAZEK, Blaž idr., 2014: *Splošna matura 2014: letno poročilo*. Ljubljana: Državni izpitni center. <http://www.ric.si/mma/Letno%20porocilo%20SM%202014/2014120109532871/>